

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.
Перевірено на плагіат 20.08.2022 р.
унікальність – 91.17%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2022.20.32-44>

УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0

ПАВЛО ЖИТЕЦЬКИЙ: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНОСЛАВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Володимир Андрійович Глущенко, sdpunauka@ukr.net

доктор філол. наук, проф.

Донбаський державний педагогічний університет

Фронтальне дослідження славістичних студій XIX ст. – 30-х рр. XX ст. засвідчило: проблему зв'язку вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов (на українському мовному матеріалі) поставив український мовознавець Павло Житецький. П. Житецький висунув концепцію, у межах якої кожне розглядуване фонологічне явище посідає певне, логічно обґрунтоване місце; воно органічно включене в загальну концепцію, впливає з неї. У викладі П. Житецького певна фонологічна зміна (занепад редукованих голосних) виступає причиною низки інших фонологічних змін: занепад редукованих як ключовий процес у «передісторії» та історії фонологічних систем східнослов'янських мов спричиняє «ланцюгову реакцію» у відповідних вокалічній і консонантній підсистемах.

Теза П. Житецького про те, що в слов'янських мовах та в їхній історії «бідний» вокалізм поєднується з «багатим» консонантизмом і навпаки, заклала основи історичної типології слов'янських мов (на фонологічному рівні) і виявилася дуже продуктивною в мовознавстві XX ст. Вона стала основою поділу слов'янських мов на два типи – вокалічний і консонантний, які було інтерпретовано як у синхронічному, так і в діахронічному аспекті (А. Ісаченко, К. Горшкова, В. Іванов, В. Колесов).

П. Житецьким було реконструйовано системи архетипів і системи фонетичних законів з подібним механізмом (об'єднаних спільною причиною). Завдяки цьому історія фонетичної системи української мови в трактуванні П. Житецького виступає як ланцюг причиново пов'язаних фонетичних процесів на рівні підсистем (вокалізм і консонантизм) і ознак звуків (сила і слабкість, глухість і дзвінкість, твердість і м'якість приголосних). Це й зумовило те, що концепція зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови П. Житецького зберегла актуальність у порівняльно-історичному й типологічному мовознавстві XX ст. – початку XXI ст.

Ключові слова: П. Житецький, історія української мови, фонологічний рівень, зв'язок вокалізму і консонантизму, типологія слов'янських мов.

**PAVLO ZHYTETSKYI: THE HISTORY OF THE UKRAINIAN
LANGUAGE IN THE GENERAL SLAVIC CONTEXT**

*Volodymyr A. Glushchenko, sdpunauka@ukr.net
Doctor of Sciences (Linguistics), Full Professor,
Donbas State Pedagogical University*

Frontal study of Slavic studies of the 19th century – 30s of XX century testified: the problem of the relationship between vocalism and consonantism in the history of Slavic languages (based on Ukrainian language material) was presented by the Ukrainian linguist Pavlo Zhytetskyi. P. Zhytetskyi put forward a concept within which each considered phonological phenomenon occupies a certain, logically justified place; it is organically included in the general concept, derives from it. According to P. Zhytetskyi, a certain phonological change (the decline of reduced vowels) is the cause of a number of other phonological changes: the decline of reduced vowels as a key process in the «prehistory» and history of the phonological systems of East Slavic languages causes a «chain reaction» in the corresponding vocal and consonant subsystems.

P. Zhytetskyi's thesis that in Slavic languages and their history «poor» vocalism is combined with «rich» consonantism and vice versa, laid the foundations of the historical typology of Slavic languages (on the phonological level) and proved to be very productive in linguistics of the 20th century. It became the basis for the division of Slavic languages into two types – vocalic and consonantal, which were interpreted both in the synchronic and in the diachronic aspect (A. Isachenko, K. Gorshkova, V. Ivanov, V. Kolesov).

P. Zhytetskyi reconstructed systems of archetypes and systems of phonetic laws with a similar mechanism (united by a common cause). Thanks to this, the history of the phonetic system of the Ukrainian language in the interpretation of P. Zhytetskyi appears as a chain of causally connected phonetic processes at the level of subsystems (vocalism and consonantism) and signs of sounds (strength and weakness, deafness and sonority, hardness and softness of consonants). This led to the fact that the concept of the connection between vocalism and consonantism in the history of the Ukrainian language by P. Zhytetskyi retained its relevance in comparative-historical and typological linguistics of the 20th century – the beginning of the 21st century.

***Key words:** P. Zhytetskyi, history of the Ukrainian language, phonological level, relationship between vocalism and consonantism, typology of Slavic languages.*

Вступ. Ознайомлення з книгою П. Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия» переконує в тому, що вона є надзвичайно цінним внеском не тільки в україністику, а й у славістику в цілому. І справа не лише в тому, що Житецький-україніст часто звертався до матеріалу інших слов'янських мов, коментуючи певні українські історико-мовні явища й проводячи типологічні паралелі. Справа в самій методології дослідження

П. Житецького, в методологічному складнику його книги. Говорячи про це, ми маємо на увазі, по-перше, безперечну орієнтацію П. Житецького на принцип історизму й тісно пов'язані з ним принципи історизму й причиновості, по-друге (що, власне, випливає з першої тези), принципове прагнення П. Житецького побудувати свою концепцію на таких глобальних мовних підсистемах, як вокалізм і консонантизм, досліджуваних у їхніх найсуттєвіших рисах.

Як підкреслював В. Журавльов, у славістичних студіях до початку ХХ ст. існував розрив між підсистемами голосних і приголосних фонем. Говорячи про це, учений мав на увазі, що в дослідженнях, присвячених південно-, західно- і східнослов'янським мовам (переважно їхній історії), вокалічні й консонантні явища аналізувалися окремо, без урахування можливих зв'язків між ними. Водночас, як вважав В. Журавльов, наприкінці ХІХ ст. стало очевидним, що вокалізм і консонантизм слов'янських мов взаємопов'язані і, отже, одним з важливих завдань славістики є подолання зазначеного розриву [Журавлев 1987, с. 485].

З погляду В. Журавльова, першим лінгвістом, у чийх працях було встановлено зв'язок між вокалічними й консонантними явищами слов'янських мов (розглядуваними в їхній історії), став О. Шахматов; у межах фонології (розділу мовознавства, що в 20-і – 30-і рр. ХХ ст. лише народжувався) шахматовські ідеї першим почав розвивати Р. Якобсон [Там само].

На нашу думку, ці тези В. Журавльова потребують уточнення. Цього висновку ми дійшли в процесі аналізу книги П. Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия» у контексті сучасних П. Житецькому, попередніх і подальших славістичних студій. Проведене нами фронтальне вивчення праць ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. засвідчило: проблему зв'язку вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов (на українському мовному матеріалі) поставив саме Павло Гнатович Житецький (1837–1911) [Глушченко 1998, с. 82-84, 91-94; Глушченко 2001; Глушченко 2020; Глушченко 2021]. Наше трактування не викликало заперечень, проте не отримало й підтримки у вигляді публікацій славістів (і, зокрема, україністів). З іншого боку, висвітлення зазначеної проблеми, подане в наших студіях, не є, як ми вважаємо, вичерпним.

Це зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження. У ньому ми прагнемо розкрити питання якнайповніше з акцентуванням уваги як на історичних, так і на типологічних аспектах поставленої проблеми.

Метою статті є установлення внеску П. Житецького у висвітлення історії української мови (на фонологічному рівні) у загальнославистичному контексті.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) з'ясувати системний підхід П. Житецького до явищ історії української мови (на фонологічному рівні); 2) розкрити сутність висунутої українським мовознавцем концепції зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови; 3) виявити роль і місце певних фонологічних процесів у межах цієї концепції; 4) з'ясувати фонологічний зміст концепції П. Житецького та її вплив на формування історичної типології слов'янських мов (на фонологічному рівні).

Матеріал та метод дослідження. Матеріал дослідження склали лінгвістичні тексти, присвячені дослідженню української та інших слов'янських мов. Це книга П. Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия», студії його сучасників О. Потебні та М. Колосова, а також праці мовознавців, які розвивали ідеї П. Житецького в ХХ ст. – А. Ісаченка, К. Горшкової, В. Іванова, В. Колосова. Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження в статті застосовано актуалістичний метод як метод студій з історіографії мовознавства. Операційний компонент актуалістичного методу може бути експлікований як сукупність таких прийомів і процедур, як аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та історико-наукова реконструкція [Глуценко, Роман, Руденко 2020].

Основна частина. Зазначена книга П. Житецького [Житецкий 1876] увійшла в золотий фонд україністики та, як показано в наших публікаціях, славістики в цілому [Глуценко 1998, с. 82-84, 91-94; Глуценко 2001; Глуценко 2020; Глуценко 2021]. Безперечно, глибина й широта аналізу матеріалу в книзі зумовлена тим, що в ній фонетичні (фактично – фонологічні) зміни розглядаються не як відокремлені процеси, а як процеси взаємопов'язані, об'єднані в систему. І тут мусимо говорити про концепцію зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови, у межах якої ми й спостерігаємо системний підхід П. Житецького до фонетичних (фонологічних) явищ української мови в діахронії [Глуценко 1998, с. 91; Глуценко 2001, с. 49].

Важливо відзначити, що П. Житецькому, так само як іншим представникам передфонологічного етапу, мовознавцям кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. (А. Лескіну, К. Бругману, Б. Дельбрюку, О. Потебні,

П. Фортунатову, О. Шахматову та ін.), було притаманне інтуїтивне трактування фонем як звукотипу. І хоча П. Житецький оперував терміном *звук*, фактично він писав про звукотипи, тобто про фонемі.

П. Житецький приділив значну увагу опису позиційних і комбінаторних змін голосних і приголосних фонем української мови в діахронічному аспекті. Проте вчений не обмежився розглядом зв'язку голосних і приголосних у мовленнєвому потоці. Він зосередив увагу на зв'язку самих підсистем вокалізму і консонантизму. П. Житецький висунув концепцію, у межах якої кожне розглядуване фонологічне явище посідає певне, логічно обґрунтоване місце; воно органічно включене в загальну концепцію, впливає з неї.

Звернемося до конкретного мовного матеріалу. У викладі П. Житецького певна фонологічна зміна (занепад редукованих голосних) виступає причиною низки інших фонологічних змін: занепад редукованих як ключовий процес у «передісторії» та історії фонологічних систем східнослов'янських мов спричиняє «ланцюгову реакцію» у вокалічній і консонантній підсистемах прасхіднослов'янської (у термінології П. Житецького – «спільноруської») мови, а з часом у вокалізмі й консонантизмі окремих східнослов'янських мов (української, російської, білоруської).

«Очерк звуковой истории малорусского наречия» побачив світ 1876 року. До цього часу зусиллями О. Востокова, І. Срезневського, П. Лавровського було докладно досліджено історію голосних східнослов'янських мов і, як було показано нами [Глушченко 2019] та що видається надзвичайно важливим, серед них історію редукованих. Ідеться про те, що [ъ] і [ь] слід розглядати як праслов'янську спадщину у слов'янських і, зокрема, східнослов'янських мовах. Подальша історія редукованих на слов'янському ґрунті полягала в переході сильних редукованих у голосні повного творення і в утраті слабких редукованих [Там само]. Це трактування, яке зараз вважається загальноприйнятим, підтримали Ф. Буслаєв та О. Потебня.

Водночас у ХІХ ст. висувалися й інші твердження: [ъ] і [ь] трактувалися як специфічна інновація македонського діалекту давньоболгарської мови, що ліг в основу першої літературної мови слов'ян – старослов'янської [Там само]. Таку точку зору висловив М. Максимович (1848), який розглядав редуковані [ъ] і [ь] як специфічну старослов'янську рису, не притаманну іншим давнім слов'янським мовам; при цьому М. Максимович реконструював перехід [o], [e] > [ъ], [ь]. Подібний висновок зробив і

Л. Гейтлер (1873): [ъ], [ь] виникли з [о], [е], а не навпаки, причому цей процес відбувся після «розпаду» праслов'янської мови на ґрунті деяких слов'янських мов. Аргументацію Л. Гейтлера було спростовано О. Потебнею (1873).

П. Житецький погодився з О. Потебнею, приєднавшись до трактування, започаткованого О. Востоковим [Житецький 1876, с. 52] (підкреслимо: теза О. Востокова про [ъ], [ь] як праслов'янську спадщину у слов'янських мовах ознаменувала «народження» порівняльно-історичного методу в славістиці). Як безперечний факт П. Житецький поставив у центр дослідження занепад редукованих. Саме цей процес, на думку українського мовознавця, викликав радикальні зміни у східнослов'янському вокалізмі і консонантизмі.

З погляду П. Житецького, такими змінами у вокалізмі стали повноголосся та «двоголосся» (у сучасній термінології – дифтонгізація голосних [о], [е] в нових закритих складах). У викладі П. Житецького повноголосся та «двоголосся» виступають як замінні процеси, викликані намаганням мовців «відновити» вокалізм, ослаблений занепадом редукованих. Отже, між повноголоссям і «двоголоссям», за П. Житецьким, існує внутрішній зв'язок [Житецький, 1876, с. 63-64, 108, 153, 264-265].

Слід відзначити, що на момент виходу аналізованої книги П. Житецького питання про причини й час виникнення східнослов'янського повноголосся залишалося відкритим. У пізніших дослідженнях було встановлено, що повноголосся виникло до занепаду редукованих голосних на східнослов'янському терені і є наслідком дії фонетичного закону відкритого складу.

Проте це, безперечно, не зменшує цінності концепції П. Житецького.

Які зміни, за П. Житецьким, відбулися після занепаду редукованих в консонантній підсистемі? Таких змін у говорах прасхіднослов'янської мови дослідник виділив чимало. П. Житецький поділив говори прасхіднослов'янської мови на два типи, які він розглядав як однаково давні. Перший тип характеризується «підсиленням» вокалізму та «ослабленням» консонантизму. Це майбутні українські, білоруські, а також деякі російські говори. Другому типу властиве «ослаблення» вокалізму й «підсилення» консонантизму. До цього типу П. Житецький відніс переважну більшість майбутніх російських говорів [Там само, с. 209-211].

Найбільшу увагу П. Житецький приділив говорам першого типу. Історія цих говорів свідчить, на думку П. Житецького, про те, що в них відбулося «підсилення» вокалізму, а потім, як наслідок, виник «слабкий» консонантизм

[Там само, с. 265]. «Слабкий» консонантизм виявився в переважанні дзвінких приголосних над глухими (зокрема, у відсутності оглушення дзвінких у певних позиціях); найбільш послідовно це реалізувалося в південно-східному наріччі української мови (якщо вживати сучасну термінологію) [Там само, с. 210-213].

Зміни приголосних за участю голосу і шуму П. Житецький кваліфікував як «кількісні зміни приголосних». Відзначимо, що про «кількісні зміни приголосних» у східнослов'янських мовах докладно писав О. Потебня. Він трактував це явище значно ширше: до «ослаблення» приголосних О. Потебня відносив занепад приголосних, спірантизацію проривних та аффрикат, аффрикатацію проривних, одзвінчення глухих приголосних, а різновидами «підсилення» вважав перехід фрикативних в аффрикати й проривні та оглушення дзвінких [Глущенко 2013, с. 112-114].

Необхідно відзначити, що П. Житецький аналізував не тільки «кількісні», а й «якісні» зміни приголосних. Такі зміни, з погляду вченого, відбувалися перед [j] та голосними переднього ряду й полягали в пом'якшенні приголосних [Там само, с. 220]. Водночас П. Житецький був схильний розглядати «якісні» зміни приголосних як різновид «кількісних» [Там само, с. 218, 220], у чому можна бачити вплив О. Потебні [Глущенко 1998, с. 78-81].

Звернемося до конкретних інтерпретацій. П. Житецький вважав, що подовження пом'якшених приголосних у сполученнях «приголосний + [j]» було спричинене необхідністю компенсувати «ослаблення» вокалізму, яке виникло як наслідок занепаду редукованих. За П. Житецьким, «пом'якшено-подвоєні приголосні з'явилися для поновлення ослаблого консонантизму», вони є «навіть необхідним наслідком кількісного занепаду приголосних» [Житецький 1876, с. 217]. Отже, подовження приголосних унаслідок йотації П. Житецький відносив до «кількісних змін приголосних», але, на відміну від О. Потебні, він кваліфікував ці зміни не як «ослаблення», а як «підсилення» приголосних, аргументуючи це тим, що тут [j] переходив у звук, більш сильний, ніж сам [j] [Там само, с. 218].

Увагу П. Житецького привернули й переходи [л] і [в] в [ў]. Ми вже відзначали раніше, що ці зміни, за О. Потебнею, є різновидом «ослаблення» приголосних [Глущенко 1998, с. 80-81]. Для П. Житецького це «вокалізація» [Житецький 1876, с. 158]. Нескладовий [ў] на місці етимологічних [л] і [в] П. Житецький назвав «неминучим супутником звучного консонантизму» [Там само, с. 211]. Дослідник відзначив, що звук [ў] є не тільки в українській

мові, а й у білоруській та в деяких російських говорах [Там само].

П. Житецький висунув припущення, що в плані реалізації категорії дзвінкості/глухості приголосних білоруська мова більш близька до української, аніж до російської. Оскільки фактичного діалектного матеріалу було замало, учений відзначив гіпотетичність цієї тези.

У наших публікаціях з'ясовано, що в межах концепції зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови П. Житецький намагався встановити причиново-наслідкові зв'язки фонетичних (фонологічних) процесів. Ми зробили висновок про те, що намагання П. Житецького вийти за межі фонетичного оточення й виявити причини, які діють у самій фонологічній системі, мало велике значення для подальших історико-фонологічних досліджень.

Відзначимо, що П. Житецький розглядав зв'язок вокалізму і консонантизму в історії української мови як одnobічний феномен: зміни в підсистемі голосних (ідеться про занепад редукованих) спричинили зміни в підсистемі приголосних. Тезу про взаємодію вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов, про зворотний вплив консонантизму на вокалізм на певному етапі мовної історії висунув О. Шахматов [Там само, с. 157-165].

Отже, за П. Житецьким, провідну роль у процесі перетворення підсистем вокалізму і консонантизму української та інших слов'янських мов відіграв вокалізм: саме зміни у вокалізмі спричинилися до подальших змін як у підсистемі голосних, так і в підсистемі приголосних.

Надзвичайно важливим у концепції П. Житецького є встановлення стійких тенденцій до рівноваги голосних і приголосних в історії української мови [Плачинда 1987, с. 89]. Звернення до розглядуваної концепції переконує в тому, що в її межах провідну роль відіграють компенсаційні відношення між вокалізмом і консонантизмом. Адже «ослаблення» вокалізму, за П. Житецьким, спричиняється до «підсилення» консонантизму, а «підсилення» вокалізму має наслідком «ослаблення» консонантизму.

Проте тут слід зауважити, що П. Житецький трактував це твердження схематично (без розкриття «механізму» відповідних процесів) і по-різному для голосних і приголосних: «ослаблення» вокалізму вчений убачав у скороченні кількості голосних звуків (за рахунок занепаду редукованих), а «підсилення» консонантизму – у вживанні в певних фонетичних позиціях (у кінці слова та перед глухими приголосними) сильних (фонетично глухих) приголосних звуків, у подовженні пом'якшених приголосних у сполученнях

«приголосний + [j]» [Житецкий 1876, с. 210-217].

Водночас вважаємо за необхідно зробити важливе узагальнення методологічного характеру. Ми неодноразово підкреслювали: сама думка про те, що в слов'янських мовах і в їхній історії «бідний» вокалізм поєднується з «багатим» консонантизмом і навпаки, виявилася дуже продуктивною в мовознавстві ХХ ст. й заклала основи фонологічної типології слов'янських мов. Вона стала основою поділу слов'янських мов на два діаметрально протилежні типи – вокалічний і консонантний. Ці типи було інтерпретовано як у синхронічному, так і в діахронічному аспекті [Исаченко 1963; Горшкова 1963; Иванов 1990, с. 225-228; Колесов 1980, с. 139, 206-207]. Лінгвісти виділили низку особливостей, що характеризують вокалічні й консонантні мови, і встановили, що «чистих» вокалічних і «чистих» консонантних мов немає.

Такий підхід можна спостерігати вже в П. Житецького: зокрема, він відзначав вокалізовані приголосні в говорах усіх східнослов'янських мов і більшу поширеність цих звуків в українських говорах порівняно з білоруськими та російськими [Житецкий 1876, с. 211].

Важливо відзначити, що теза П. Житецького про те, що типологічні відмінності між слов'янськими мовами полягають не тільки у вокалізмі, а й у консонантизмі, також зберігає актуальність. За словами П. Житецького, у вокалізмі «індивідуалізм слов'янських наріч різкіше впадає в очі; але аналіз малоруського консонантизму покаже нам, що й тут панують глибоко типові звукові риси, хоча значною мірою вони зумовлені перетвореннями в галузі голосних звуків» [Там само, с. 145]. Характерно, що вчений убачав у цьому безперечну закономірність: «Та інакше й бути не могло: своєрідна система голосних повинна була викликати своєрідну систему приголосних звуків» [Там само].

П. Житецький вважав, що у прасхіднослов'янській мові спостерігалася «процвітання глухих (редукованих – В. Г.) голосних» [Там само, с. 67]. Очевидно, тут ідеться про період відносної рівноваги вокалічної і консонантної підсистем, хоча прямо про це П. Житецький не говорив.

Ця рівновага, за П. Житецьким, зруйнувалася після занепаду редукованих: «Рух звуків у малоруському наріччі, як і в усіх слов'янських наріччях, почався, на нашу думку, з утрати глухих звуків ъ і ѿ...» [Там само, с. 51].

Коментуючи цю тезу, О. Потебня зауважив: «Імовірно, тут неточність, бо що ж робили звуки до того часу, якщо вони не рухалися» [Потебня 1876,

с. 44]. З нашого погляду, тут можна говорити про певне непорозуміння. Для П. Житецького, так само як і для О. Потебні, змінюваність мови, її динамічний характер були безсумнівними. П. Житецький, очевидно, мов на увазі саме наявність періоду відносної рівноваги вокалізму і консонантизму у фонологічних системах слов'янських мов, який передував занепаду редукованих і фонологічним змінам, спричиненим цим процесом [Глущенко 2001, с. 51].

О. Потебня приділив значну увагу книзі П. Житецького, при цьому його спостереження мають майже виключно критичний характер, на що звернув увагу В. Плачинда [Плачинда 1987, с. 96].

Як лише негативні оцінював результати, здобуті П. Житецьким, і М. Колосов, хоча він і відзначав властиве П. Житецькому системне трактування явищ історії української мови [Колосов 1878, с. 261].

На нашу думку, О. Потебня та М. Колосов не завжди були достатньо об'єктивними в оцінці низки тверджень П. Житецького. Це заслуговує на увагу, враховуючи близькість методологічних позицій О. Потебні, М. Колосова та П. Житецького, що ми вже підкреслювали [Глущенко 1998, с. 261]. У зв'язку з цим відзначимо, що частина історіографів мовознавства включає до складу Харківської лінгвістичної школи не тільки О. Потебню та М. Колосова, а й П. Житецького (маючи на увазі історико-фонетичні студії цих мовознавців).

З чим же пов'язана суворість тих оцінок, які надали книзі П. Житецького О. Потебня та М. Колосов? З нашого погляду, її можна пояснити тим, що історичний зв'язок вокалізму і консонантизму в концепції П. Житецького виступає значною мірою в занадто загальному та схематичному вигляді. Так, занепад редукованих (причина) викликає повноголосся (наслідок), але «механізм» цього процесу в П. Житецького залишено нез'ясованим. Звернення до тенденції відновлення вокалізму, ослабленого занепадом редукованих, є, як ми вважаємо, і сильною, і слабкою стороною гіпотези П. Житецького: намагання вченого визначити рушійні сили в самій фонологічній системі мало, безперечно, новаторський характер, однак реалізовано такий підхід було занадто абстрактно та схематично [Глущенко 2001, с. 51-52]. Це й призвело до того, що О. Потебня [Потебня 1876, с. 44-45] та М. Колосов [Колосов, 1878, с. 261] відкинули причиново-наслідковий зв'язок між занепадом редукованих і повноголоссям, на який указував П. Житецький.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Книга П. Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия» стала значним внеском не тільки в україністику, а й у славістику в цілому. Саме П. Житецькому належить заслуга постановки проблеми зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови і тим самим в історії слов'янських мов узагалі.

2. У викладі П. Житецького певна фонологічна зміна (занепад редукованих голосних) виступає причиною низки інших фонологічних змін: занепад редукованих як ключовий процес у «передісторії» та історії фонологічних систем східнослов'янських мов спричиняє «ланцюгову реакцію» у відповідних вокалічній і консонантній підсистемах.

3. П. Житецький реконструював системи архетипів і фонетичних законів, завдяки чому історія фонетичної / фонологічної системи української мови виступає як ланцюг причиново пов'язаних фонетичних / фонологічних процесів на рівні підсистем і ознак звуків / фонем. Це й зумовило те, що концепція зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови П. Житецького зберегла актуальність у слов'янському порівняльно-історичному й типологічному мовознавстві ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому лінгвістично-історичному дослідженні проблеми взаємодії вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов.

Література:

1. Глущенко, В. А. *Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.)* (Донецьк, 1998), 222.
2. Глущенко, В. А. «П. Г. Житецький і проблеми фонологічної типології слов'янських мов.» *Історія української лінгвістики* (Київ; Ніжин: «Наука-сервіс», 2001): 49-52.
3. Глущенко, В. А. «Системні властивості мови в історико-фонетичних студіях учених Харківської лінгвістичної школи.» *Наукова спадщина О. О. Потебні у слов'янському культурному просторі* (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013): 107-119.
4. Глущенко, В. А. «Історія східнослов'янських [ъ], [ь] у концепції П. О. Лавровського.» *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя від дня народження)* (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019): 57-62.
5. Глущенко, В. А. «У витоків історичної типології слов'янських мов: Павло Житецький.» *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. Вип. 10. Ч. 2 (Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020): 3-10.
6. Глущенко, В. А. «Павло Житецький і типологія слов'янських мов.» *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. № 32 (Одеса: Інформаційно-видавничий центр університету ім. К. Д. Ушинського, 2021): 45-52.

7. Глущенко, В. А., Роман, В. В., Руденко, М. Ю. «До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії.» *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 45. Т. 1 (Одеса, 2020): 90-93.
8. Горшкова, К. В. «Соотношение вокализма и консонантизма в истории древнерусского языка.» *Славянская филология*. Вып. 5 (Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1963): 40-53.
9. Житецкий, П. И. *Очерк звуковой истории малорусского наречия* (Киев, 1876), IV, 376.
10. Журавлев, В. К. «Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятий и методов.» *Бирнбаум Х. Праславянский язык. Достижения и проблемы в его реконструкции* (Москва: «Прогресс», 1987), 453-493.
11. Иванов, В. В. *Историческая грамматика русского языка*. 3-е изд. (Москва: «Просвещение», 1990), 400.
12. Исаченко, А. В. «Опыт типологического анализа славянских языков.» *Новое в лингвистике*. Вып. 3 (Москва: Изд-во иностр. лит., 1963): 106-121.
13. Колесов В. В. *Историческая фонетика русского языка* (Москва: «Высшая школа», 1980), 215.
14. Колосов, М. А. *Обзор звуковых и формальных особенностей народного русского языка* (Варшава, 1878), X, 270.
15. Плачинда, В. П. *Павло Гнатович Житецький* (Київ: «Наукова думка», 1987), 208.
16. Потебня, А. А. *К истории звуков русского языка*. Ч. 1 (Воронеж, 1876), VI, 243.

References:

1. Glushchenko, V. A. *Pryntsyry porivnial'no-istorychnogo doslidzhennja v ukrai'ns'komu i rosij's'komu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. – 20-i rr. XX st.)* [Principles of Comparative-Historic Researches in Ukrainian and Russian Linguistics (70-s XIX century – 20-s XX century)] (Donetsk, 1998), 222 (In Ukr.).
2. Glushchenko, V. A. «P. G. Zhytets'kyj i problemy fonologichnoi' typologii' slov'jans'kyh mov [P. Zhytetskyi and the Issues of Phonological Typology of Slavonic Languages]». *Istoriia ukraïns'koï' lingvistyky [History of Ukrainian linguistics]* (Kyï'v; Nizhyn: «Nauka-servis», 2001): 49-52 (In Ukr.).
3. Glushchenko, V. A. «Systemni vlastyvoli movy v istoryko-fonetychnyh studijah uchenyh Harkivs'koi' lingvistychnoi' shkoly [Systemic properties of the language in the historical-phonetic studies of scientists of the Harkiv Linguistic School]». *Naukova spadshhyna O. O. Potebni u slov'jans'komu kulturnomu prostori [The scientific heritage of O. O. Potebnya in the Slavic cultural space]* (Kyï'v: Vydavnychi dim Dmytra Burago, 2013): 107-119 (In Ukr.).
4. Glushchenko, V. A. «Istorija shidnoslov'jans'kyh [ъ], [ь] u kontseptsii' P. O. Lavrovs'kogo [History of East Slavic [ъ], [ь] in the concept of P. O. Lavrovskyi]». *Petro Oleksijovych Lavrovs'kyj: naukova i naukovo-krytychna spadshhyna (do 190-richchia vid dnja narodzhennja) [Petro Oleksiiovych Lavrovskyi: scientific and scientifically critical heritage (to the 190th anniversary of his birth)]* (Kyï'v: Vydavnychi dim Dmytra

- Burago, 2019): 57-62 (In Ukr.).
5. Glushchenko, V. A. «U vytokiv istorychnoi' typologii' slov'jans'kyh mov: Pavlo Zhytets'kyj [In the Origins of the Historical Typology of the Slavonic Languages: Pavlo Zhytetskyi]». *Teoretychni y prykladni problemy suchasnoi' filologii' [Theoretical and applied problems of modern philology]*. Vyp. 10. Ch. 2 (Slov'jans'k: Vyd-vo B. I. Matorina, 2020): 3-10 (In Ukr.).
 6. Glushchenko, V. A. «Pavlo Zhytets'kyj i typologija slov'jans'kyh mov [Pavlo Zhitecky and the typology of Slavic languages]». *Naukovyi visnyk Pivdenoukrai'ns'kogo natsional'nogo pedagogichnogo universytetu im. K. D. Ushynskogo. Lingvistychni nauky [Scientific bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyyi. Linguistic sciences]*. № 32 (Odesa: Informatsijno-vydavnychyj tsentr universytetu im. K. D. Ushynskogo, 2021): 45-52 (In Ukr.).
 7. Glushchenko, V. A., Roman, V. V., Rudenko, M. Yu. «Do pytannja pro aktualistychnyj metod jak metod studij iz lingvistychnoi' istoriografii' [To the question of the actualist method as a method of studies in linguistic historiography]». *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University]*. Ser.: Filologija. № 45. T. 1 (Odesa, 2020): 90-93 (In Ukr.).
 8. Gorshkova, K. V. «Sootnoshenie vokalizma i konsonantizma v istorii drevnerusskogo yazyka [Correlation of Vocalism and Consonantism in the History of the Old Russian Language]». *Slavyanskaya filologiya [Slavic philology]*. Vyip. 5 (Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 1963): 40-53 (In Russ.).
 9. Zhitetskiy, P. I. Oчерк звуковoy istorii malorusskogo narechiya [Essay on the Sound History of Ukrainian Language] (Kiev, 1876), IV, 376 (In Russ.).
 10. Zhuravlyov, V. K. «Nauka o praslavyanskom yazyike: evolyutsiya idey, ponyatij i metodov [The Studies in the Proto-Slavic language: evolution of ideas, concepts and methods]». *Birnbaum X. Praslavyanskiy yazyik. Dostizheniya i problemy v ego rekonstruktsii [Birnbaum H. Common Slavic: Progress and Problems in its Reconstruction]* (Moskva: «Prohress», 1987), 453-493 (In Russ.).
 11. Ivanov, V. V. Istoricheskaya grammatika russkogo yazyika [Historical Grammar of the Russian Language]. 3-e izd. (Moskva: «Prosveschenie», 1990), 400 (In Russ.).
 12. Isachenko, A. V. «Opyit tipologicheskogo analiza slavyanskih yazyikov [Essay on the Typological Analysis of the Slavonic Languages]». *Novoe v lingvistike [New phenomena in linguistics]*. Vyip. 3 (Moskva: Izd-vo inostr. lit., 1963): 106-121 (In Russ.).
 13. Kolesov, V. V. Istoricheskaya fonetika russkogo yazyika [Historical Phonetics of the Russian Language] (Moskva: «Vysshaya shkola», 1980), 215. (In Russ.).
 14. Kolosov, M. A. Obzor zvukovyih i formalnyih osobennostey narodnogo russkogo yazyika [Review of the Sound and Formal Features of the Folk Russian Language] (Varshava, 1878), X, 270 (In Russ.).
 15. Plachynda, V. P. Pavlo Gnatovych Zhytets'kyj (Kyiv: «Naukova dumka», 1987), 208 (In Ukr.).
 16. Potebnya, A. A. (1876). K istorii zvukov russkogo yazyika [On the History of the Souds of the Russian Language]. Ch. 1 (Voronezh, 1876), VI, 243 (In Russ.).